

Az írás megjelenítése a folklórban

Tematika: lírai dalok, népballadák, archaikus apokrif imák, legendaversek, igaz- és élménytörténetek, adomák és anekdoták, rátótiádák, proverbiumok, találós kérdések, paródiák motívumai.

Gazdagnak nevezhető az a szájhagyomány, amely az írással van kapcsolatban. Hol a papír, az írószer valamely tulajdonságát emeli ki, hol az írás és olvasás, az írástudók értékelését, minősítését végzi el.

Az írás, a levélküldés gyakran jelenik meg *lírai dalok* motívumaként.

A Thaly Kálmán által régi versekből és énekekből összeállított gyűjteményben szerelmi vallomásban szerepel az írás motívuma:

*Arannyal kellene nevedet felírni,
Gyémántkő-táblára szépen lerajzolni,
Rubintkőből formált ládába tartani –
Innepet kellene nevednek szentelni* (Thaly K. 1864 II.: 356).

A szépkenyérűszentmártoni katonadal hőstét az embertelen bíró „katonának írta”:

*Édesanyám, ne járj sírva,
Katonának vagyok írva,
Sirat engem a madár is,
Meghajlik értem az ág is.* (Kallós Z. 1977: 416).

Egy pusztinai népdal ugyanezt a motívumot tartalmazza:

*Megírták a levembe,
Víznek a verekedésbe* (Faragó J.–Jagamas J. 1954: 262).

Egy diószegi katonadalban az anya postán küldött levélben hívja haza fiát:

*S édesanyám postán küldött levelet:
Gyere haza, édes fiam, ha lehet.* (Faragó J.–Jagamas J. 1954: 275).

Arany László és Gyulai Pál válogatta a Magyar Népköltési Gyűjtemény harmadik kötetében kiadott szövegeket. Az egyik népdalban olvashatjuk a következő üzenetet:

*Vidd el, madár, vidd el, leveletem vidd el,
A tengeren is túl egy néhány mérfőddel.
Ott találod rózsám keserű bánatban,
Mindjárt’ megismered szíve búsultában.
Koppants az ablakán, leveletem tedd le,
Vaj pedig akaszd fel az ablak keresztre.
Ha kérdi, hogy vagyok, monddjad, hogy rab vagyok,
Karsu derekamon rabszíjat hordozok* (Arany L.–Gyulai P. 1872: 193).

Somoskai epikus énekben a gerlice körmével írja a távol lévő kedves üzenetét:

*Elaludtam legelső álomba,
Megébredtem szép piros hajnalba.*

*Feltekintek fejem felett ágra,
Há ott van egy kis gericemadár.
Körme között hozza cédulácskát
S e körmivel riváírogatta,*

*S e körmivel riváírogatta,
S e szájával rivamosojgotta,
Zén szeretóm hogy írja szándékját,
Zén szeretóm hogy írja szándékját (Faragó J.–Jagamas J. 1954: 153).*

A nagy hegyi tolvaj balladatípus moldvai variánsai szerint az útonállóhoz férjhez adott asszony házassága miatt sírva vonja felelősségre szüleit. A Bogdánfalván felvett szövegben az asszony megrikoltja az apját. A Lészpeden (Moldva) lejegyzett változatban a kesergő asszony panaszlevelet küld szüleinek:

*Madarka, madarka,
Ne zavar a vizet,
Hogy igyam egy cseppet,
Hogy írjak levelet*

*Apám kapujára
S anyám asztalára!
Vedd a körmöd közé,
Szállj az ablakjára,*

*Szállj az ablakjára,
Tedd az asztalára,
Hogy mikor belé néz,
Essék meg a szüve.*

*Kinek adott ingem,
Nagy hegyi tolvajnak,
Nagy hegyi tolvajnak,
Kevély katanának (Kallós Z. 1977: 71).*

Lészpedi rabének szenvedő hőse a madártól küldi levelét szeretett családtagjainak:

*Madarka, madarka,
Ne zavar a vizet,
Hogy igyam belőle.
Hogy írjak levelet*

*Apámnak s anyámnak,
Szűbeli mátkámnak.
Szállj az ablakjára,
S tedd az asztalára!*

*Hogy mikor belenéz,
Essék meg a szüve* (Kallós Z. 1977: 409).
Klézséből származó panaszdalban a rigó a panaszos levél hordozója:
*Töröli szemeit,
Küldené levelét.*

Küldené rigótól... (Kallós Z. 1977: 386).
Klézsei panaszdal motívuma:
*Elment e madarka
Idegen országba,
Irja levelibe:
Visszajő tavaszra* (Kallós Z. 1977: 406).
Trunki népdalban a bujdosásra induló kedves számára készül a levél:
*Iram, iram leveletem,
Iram édesem keblébe,
Hadd tegye bé kebelébe,
Bár arról jussak eszébe* (Faragó J.–Jagamas J. 1954: 189).
Frumószaei népdalban a búcsúzkodó fiatal kérése a következő:
*Írd fel, babám, írd fel,
Kalányod nyelire,
Mikor eléveszed,
Hadd jussak eszedbe* (Faragó J.–Jagamas J. 1954: 244).
A lézpedi népdal bujdosó hőse levélben küldi haza panaszát:
*Úgy elmenek, meglássátok,
Soha hírem sem halljátok.
Mikor híretem halljátok,
Leveletem olvassátok.
Leveletem olvassátok,
Könyveitek hullassátok.
Hull ölembe, hull a földre,
Hull az árva kebelembe* (Faragó J.–Jagamas J. 1954: 200–201).
A népdalok a szerető szerzésének egy archaikus technikáját őrizték meg.
*Kinek nincsen szeretője,
Menjen ki a zöld erdőbe;
Irja fel a falevélre,
Hogy nincs neki szeretője* (Erdélyi János gyűjteményéből idézi Berze Nagy J. 1938: 327).

*Kinek nincsen szeretője, babája,
Menjen el a zöld erdőbe, magába;
Irja fel a falevélre sorjába,*

Hogy neki nincs szeretője, babája (Bartók B. és Kodály Z. körösfői gyűjtését idézi Berze Nagy J. 1938: 327).

*Kinek nincsen szeretője, babája,
menjen ki a zöld erdőbe bújába,
Irja fel a fának ágára,*

Hogy nincs szeretője, babája (Csongrád megyei népdal, idézi Berze Nagy J. 1938: 328).

*Kimögyök a zöld erdőbe,
Fejszét vöszök a kezembe,
Belevágom a száraz fába,*

Én vagyok az igaz árva (idézi Berze Nagy J. 1938: 329).

Tehát, akinek nincs szeretője, menjen az erdőbe, egy levélre, egy ágra, egy fára írja, vésse rá a nevét. Az eljárásnak Európa-szerte ismert az a változata, amikor a fába törrel átszúrt szívet rajzolnak, s abba a nevet írják. A levélre, és a fára írás funkciója ugyanaz: a panaszkodásra való biztatás. A szerző animisztikus felfogást lát az eljárásban. Jelentése ugyanaz, mint az alábbi strófának:

Elpanaszlom búmat egy madárnak,

Kiénekli az egész világnak (idézi Berze Nagy J. 1938: 330).

Litván varázsló eljárás a megszerzett szerelem megtartását biztosítja. Ha a legény meg akarja őrizni a kedvesét, akkor egy falevélre felírja Jézus és Mária, a másodikra a kedves lány, a harmadikra a maga nevét. A faleveleket elégeti, s háromszor egymás után mondja: „Úgy szeress engem, mint József Máriát.” Más eljárás: mezei zsálya három levelére rá kell írni Ádám és Éva, a másokra József és Mária, a harmadikra a férfi és a nő nevét. Ezután el kell égetni őket (Berze Nagy J. 1938: 329).

A motívum a mágikus funkcióra való utalás nélkül tűnik fel egy magyar vitézi éneken, szerelmi vallomásba foglalva:

Arannyal kellene nevedet felírni,

Gyémántkő-táblára szépen lerajzolni,

Rubintkőből formált ládába tartani –

Innepet kellene nevednek szentelni! (Thaly Kálmán gyűjtését idézi Arany L.–Gyulai P. 1872: 193).

Az írás az epikus népköltészet visszatérő motívuma.

Az *archaikus apokrif imákban* az oralitásra utaló igék dominálnak (mondom, elmondja, kérdezi, kérlek, köszöntésem, felelém, imádkoztam, szól, kiáltsd, hirdesse, hallgat, sirat). A imák záradéka szerint az imát *mondani* kell az üdvözülés vagy bajok elhárítása végett. Az írás és olvasás motívuma az imákban nagyon szórványosan tűnik fel. Egy Pest megyei imában a gyógyító az aranykönyvet olvasó Szűzanyát imitálja.

Az ínrándulásos beteget a földre fektették, cérnával megmérték a feje és lábujjai, valamint a kiterített kezek ujjai közötti távolságot. Ha a két távolság jelentősen eltért, az a betegség jele volt. Az eljárás közben a következő imát mondták:

*Fájdalmas Szűz Anyám, Máriám,
Hegyen-völgyön jártál,
Kezeidben arany könyvet hordtál,
Írtál, olvastál,
Én is úgy olvasok,
Ezt a fájdalmakot,
Ezt a betegséget,
Ezt a nyavalyákat,
Mindent széthajtok.
Nem az én erőmből,
Krisztus Jézus erejével,
Segíts Atya-Isten,
Segíts fiú-Isten,
Segíts Szent Lélek Úristen,
Oszlassa szét a teljes Szentháromság Egyisten
Ezt a betegséget (Wagenhuber A. 1936: 297).*

Egy reggeli és estéli használatú ima záróképében szintén a könyvet tartó Mária van jelen:

*Oh ha én meggyónhatnék
Krisztus nyomába léphetnék
Ott találnék egy aranyos szentegyházat
Ki kívű(l) kincses
Bellű irgalmas
Abba ül asszonyunk Mária
Kezébe könyve, nyakába királné olvasója (Erdélyi Zs. 1976: 215).*

A motívum archaikus karácsonyi *legendaversek*ben fordul elő. Az alábbi idézet karácsonyi kántálóénekből származik, a detrethemtelepi Kocsis János 1978-ban énekelte:

*Istálló ajtóba
Arany csillag ragyog,
Arany csillag ragyog.
(S) azt jelenti nekünk,
(S) a mi Messiásunk,
(S) a mi Messiásunk.
Tengernek a habja
Ha mind tenta volna,
(S) ha mind tenta volna,
A mezőn amennyi
Fűszál penna volna,
Ha mind penna volna,*

*S az erdőn amennyi
 Levél papír volna,
 Az egen amennyi
 Fényes csillag ragyog,
 Ha mind kislány volna,
 S ha mind írni tudna,
 Jézusnak a kínját
 Le sem írnák soha,
 Le sem írnák soha. (Saját gyűjtés.)*

A német R. Köhler kezdeményezte a *ha mind tinta volna* motívumának értelmezését, párhuzamainak összegyűjtését. Eredményeit Katona Lajos foglalja össze az *Ethnographia* 1898-as évfolyamában, s a *Példák könyvéből* vett párhuzammal egészíti ki: *Ha mynd telyes világ harttya volna. es tenger tenta volna. es fagnac minden leweli. fywek nec mynden magyai irok volnanac egyem Mynden Emberekvel kyk voltak es vannak. Es leznek iewendegh. Elezer mynd ezek meg fogyatkoznanak mynth hogi ki ielenthetneyek menyei erdemek es dicheusegenek merhettetlen voltat.* (*Ethnographia* IX. (5) 1898: 402). Ezt követően zsidó imakönyvből került elő a változata: *Hogyha az egész ég pergámen volna és valamennyi fa toll (calamus) volna, minden tenger pedig csupa tinta – akkor sem lehetne fölrni azt a tudományt, amit tanítóimtól nyertem* (közli Krausz Sámuel, *Ethnographia* IX. (6) 1898: 471).

Igaz- és élménytörténetekben kimeríthetetlen a szüzsét érintő példák száma. A világháborúk folklórájának vándormotívuma szerint a frontkatonát a zsebében lévő szentírás, a családjától kapott levelek kötege menti meg a haláltól. Az őt ért golyó nem tud áthatolni a vastag papáírrétegen, s fáradtan megáll. A történet Makkai Sándor *Holttenger* című regényében is elhangzik. A fronton lévő férfi az újtestamentumot hordozza zsebében, s ez lesz a megmentője. A magyarborzási K. E. 1938-ban született. Családja emlékezete szerint édesapja orosz fogságba esett. *Mikor Erdélyen keresztülmentek, Segesváron kidobott egy darab papírt, hogy él, és viszik Ororszországba. Egy román tiszt felesége megkapta és borítékban elküldte az üzenetet.*²⁴ H. József 1921-ben született Marosvásárhelyen. A II. világháborúban Galíciában szolgált, szovjet gyűjtőtáborba került. *Dobtam ki ilyen kis cédulákat, hogy itt vittek keresztül, értesítsék szüleimet. [...] Földváron aki felvette – ott is dobtam ki cédulát –, jött Vásárhelyre másnap. [...] Értesítette, és édesanyám vonatra ült másnap és jött Foksányba.*²⁵

Az *adomák* és *anekdoták* visszatérő alakja az analfabéta, aki írástudatlansága miatt nevetséges helyzetbe kerül. Tiboldi János a 19. században több olyan adomát örökölt meg, amely az analfabétákat, illetve a tudásukat fitogtató írástudókat teszi nevetségessé. Az egyik történet szerint a lány álomfejtő könyvet ad a látogatóba érkező idegen legénynek, hogy értelmezni tudja az álmait. Az írástudatlan legény ezzel hárítja el álmainak értelmezését: *Oh, édes húgom, ez a könyv olyan rútat mond, hogy én bizon szégyenlem*

²⁴ Poenar Rus Éva gyűjtése, 2002.

²⁵ Nagy Ákos gyűjtése, 2008.

megmondani magának (Tiboldi I. 1988: 62). A vadász magával viszi a tanodából frissen hazatért öccsét. Amikor feltűnik a róka, a legény deákul kezd kiabálni: *Ecce vulpes! Ecce vulpes! A megrémült róka eltűnik, mielőtt rá lehetne lőni.* A báty feddésére a diák a következőképpen válaszol: *Én azt gondoltam, hogy a róka nem tud deákul* (Tiboldi I. 1988: 63). A végrendekezés helyzete népszerű téma a tréfás történetekben. Egy székely adoma szerint a családfő papírra diktálja végrendeletét. Az egyik ájtatos öregasszony figyelmezteti: *Hát a lelkire nem gondol kigyelmed? Hagyományozhatna valamit egyházi célra es! – Irja csak, jedző úr – találja fel magát a haldokló székely – Azt a kétesztendős pirostarka ünőborjat peniglen, aki elmúlt ősszel elveszett a havason, hagyományozom a somolyói barátoknak, de ha valamilyen csuda folytán véletlenül előkerülne, akkor az es legyen a Mehály fiamé* (Duka J.–Vöő G. 1983: 42). A menasági székely legény Bukarestbe ment megélhetést keresni. Mikor állás nélkül maradt, megírta szüleinek: *Immán én es sommer lettem. Falujában a szó még ismeretlen volt, s hivatalnak fordították. A koma örömmel rázta a fiú apjának kezét: – Örvendek, kedves komám, hogy halad a keresztfiam! Nem baj az, ha ráksúj es az ember, csak jól keressen!* (Duka J.–Vöő G. 1983: 83). A székelyudvarhelyi polgármester elrendeli, hogy minden ház udvarára három napon belül egy kád vizet helyezzenek el, hogy a tűzvészt hamarabb lehessen megfékezni. A kisbíró írástudatlan, ezért neki szóban adta át a rendelkezést. A kisbíró dobszó kíséretében adta hírül a polgármester szándékát: *Udvarhely város polgármestere elrendeli, hogy a város minden lakója égés előtt három nappal tegyen ki egy kád vizet az udvarára, hogy eredményesebben lehessen gátat vetni a tűzesetnek* (Duka J.–Vöő G. 1983: 111). Püspöki vizitáció idején ebéd után a püspök sétálni ment Oláhfalú határába. Az imádkozásba mélyedve úgy elkalandozott, hogy nem találta a visszavezető utat. Egy gyerektől kért tanácsot. *Itt azon a mezei ösvényen menjen csak egyenesen előre, aztán a dülő végénél sirüljőnsze balra, majd a keresztapám fecskefarkú földjénél sirüljön jobbra, s azon az úton egyenesen beér kegyelmed a faluba. – Jó, jó, fiacskám, de én nem vagyok idevalósi, s nem tudhatom, hol van a te keresztapád fecskefarkú földje. – Még azt se tudja? – Csodálkozott a legény. – Akkor kik voltak azok a bolondok, akik kendet püspöknek tevék* (Duka J.–Vöő G. 1983: 156). Anekdota vagy rátótiáda az alábbi történet: *Zsigó Ferencné mikó még leány vót, járt hozzá a szeretője. Egy darabig megszakította a járást, és a leán nagyon búsult. Bánatában írt egy levelet a szeretőjének. A levélbe azt írta: Drága Ferenc! Ha nem jössz hozzám többet, bánatomba meglövöm magam és elszaladok* (Mitruly M. 1999: 160). A 20. század első felében egy hetilap számolt be a következő történetről. 1934. szeptember 28-án Tordán betörők hatoltak be a Bugnár Sándor féle vendéglőbe. 4-500 lejt és két aranygyűrűt emeltek el. Ezután asztalt terítettek maguknak, ettek és ittak, s távozáskor a következő cédulát hagyták a tulajdonosnak. *Ne haragudjék, kedves Bugnár úr, hogy látogatást tettünk Önnél, és megkárosítottuk. De szegény emberek vagyunk, és ezért onnan vettünk magunknak abból, ami nekünk hiányzik, ahol jut is, marad is. Arra kérjük, máskor tartson több pénzt az üzletben, hogy fáradozásunknak több eredménye legyen. Fekete kéz.* (Aranyosszék III. 1934. okt. 6.)

A *rátótiádák* egy-egy település ügyetlen feliratait, nevetséges írásgyakorlatát veszik célba. A falvak hajdanában kötelesek voltak egy-egy útszakaszt gondozni. A csíkszéki Bánkfalva határában ekkor helyezték el a következő feliratot: *Itt kezdődik a bánkfalvi út vége*. A szokás időközben megszűnt, feledésbe merült, a felirat azonban későbbben is a bánkfalvi ugratására szolgált (Duka J. 1995: 31). A csíkszentmártoni templom tornyát ismételten megrongálta a villámütés. Az eseményt a torony felirata örökítette meg:

*Ezernyolcszáz tízbe
Üte istenyila
Esmeg a toronyra
Háromszáz forintra.*

*Ezerkilencszáz tízben
Esem toronyba
Béütött a mennykő
Tízezer koronára* (Duka J. 1995: 32).

Gyergyószárhegyet egy ékezet mentette meg a szégyentől. Ezért *ékeseknek* csúfolják a község lakóit (Duka J. 1995: 108). Oláhfalva lakói panaszos írással fordultak püspökükhöz, papjuk megbontránkoztató viselkedése miatt. Hamarosan jött is a püspöki válasz, elrendelve a pap felfüggesztését. A hívek azonnal tettekhez folyamodtak, szó szerint hajtva végre a rendeletet, s felakasztották a papot (Duka J. 1995: 169). Amikor Romániában a településneveket csak románul volt szabad kiírni, a nagygalambfalviak vitába keveredtek a nyelvek nehezségét illetően. *A legnehezebb nyelv az angol – érvelt valaki –. Leírják azt, hogy Shakespeare, s úgy olvassák, hogy sekszpir. – A francia sem könnyebb – szólt meg másvalaki –. Írják, hogy Bordeaux, s olvassák, hogy bordó. – Az semmi – szólt közbe a nagygalambfalvi –. Nálunk úgy írják, hogy Porumbeni Mari, és úgy olvassuk, hogy Nagygalambfalva* (Duka J. 1995: 189).

A *proverbiumok* műfajában az írás gyakori motívum. A *proverbiumok* szerint az írás igazat mond, tekintéllyel rendelkezik, maradandó, olykor a fontoskodással egyenértékű. *Arról hallgat az írás.* (Nincs tudomás róla.) *Görög írás az nekem.* (Nem értem, érthetetlen, értelmetlen.) *Régi írás s elkopott.* (Elavult, idejét múlta.) *Az írást nem nyalja le a kutya.* (A megállapodást írásban kell megörökíteni, hogy ne felejtődjék el.) *Nem az írás hazudik, hanem aki írja.* (Arra mondják, aki mindent elhisz, ami le van írva.) *Az író toll nem tud szégyent.* (Bármit le lehet írni.) *Sok írás, kevés igazság.* (A bürokrácia nem segít a helyzet megoldásán.) (O. Nagy G. 1966: 303–304.) *Aki írni-olvasni tud, négy szemmel látja a világot.* (A könyvből szerzett tudás hasznos.) *Az írástudatlan ember olyan, mint a vak ember.* (Az írástudatlan ember fogyatékos.) *Az írás beszél, a kutya ugat, a karaván halad. Az írás nem felejt.* (Az írásban lefektetett megállapodás megmarad.) *Amilyen az írásod, olyan a lelked. Írásáról ismerni meg az embert.* (Az írásban tükröződik az ember jelleme, gondolkodása.) (Vöö G. 1989: 136). További *proverbiumok*ban az iskola tűnik fel. *Csak mellette járt az iskolának.* (Nem járt iskolába, nem tanult iskolában.) *Egy iskolában tanultak.* (Azonos a tudásuk, a gondolkodásuk.) *Kijárta a kilenc isko-*

lát. (Sokat tapasztalt.) *Nem bálná, ha az iskolát hájjal megkennék, hogy a kutya elvi-gye.* (Nem szeret iskolába járni.) *Olvasni sem tud, iskolamester akar lenni.* (Tudatlan léte-re másokat akar tanítani.) (O. Nagy G. 1966: 304–305). *A könyv a tudás forrása. A könyvek néma mesterek.* (Az ember olvasással műveli magát.) *A könyv a legjobb barát.* (A könyvben nem lehet csalódni.) *Amilyen a könyv, olyan a gazdája.* (A piszkos könyv gazdája rendetlen ember. Mindenki olyanná lesz, amilyen könyvet olvas.) *Nincs olyan hitvány könyv, amelyből az ember nem tanulhat.* (Minden könyvből tanulni lehet valami-t.) A könyvvel kapcsolatban ironikus és tréfás megfogalmazások is elhangzanak: *Úgy hazudik, mintha könyvből olvasná.* (Szemrebbenés nélkül hazudik.) *Könyv nélkül iszik.* (Nem pohárból, hanem egyenesen az üvegből iszik.) *Könnyebb a könyv, mint a pöröly.* (Könnyebb az időt olvasással tölteni, mint nehéz munkát végezni.) (O. Nagy G. 1966: 389). *A könyv jó barát.* (A könyv az embernek mindig segítségére szolgál.) *A jó könyv kincs.* (A hasznos könyv nagy segítség.) *Ki a könyvnek jó barátja, annak a szerencse látogatója.* (Az ember olvasással alapozza meg a szerencsését.) *A szoba könyv nélkül olyan, mint test lélek nélkül.* (A könyv nem hiányozhat a lakásból.) (Vöö G. 1989: 164).

A *Nem teszi ki az ablakba* szólás 18. századi írott forrásban fordul elő. O. Nagy Gábor az írott szöveg nyilvános voltából származtatja. Népi környezetben ritka volt az írástudó személy, s ritkán került sor levél küldésére. A katonaságból, a városról érkező levelet nagy érdeklődés követte. A levélírónak illett a címzetten kívül másoknak is üzenni. Az ilyen levél érkezése örömet és tekintélyt szerzett, s szokás volt az ablakba állítani. A szó-lás a vádaskodást, bírálatot tartalmazó levélre utal (O. Nagy G. 1988: 35–36).

Találós kérdés formája van azoknak a beugrató játékoknak, amelyek segítségével a gyerekek egymást vagy a felnőttek a gyereket szokták megtréfálni.

Hogyan kell fejér krétával feketét írni? Ha kürom, fekete.

Valakit hogyan kell megtanítani arra a mesterségre, hogy a falon át-láthasson? Fe-lelet: a falra kell írni szénnel egy A-bötűt, és a falon á-t fog látni.

Husz-búl négyetel-törülni, hogy semmi se maradjon. Írd le krétával: Husz ez négy bötüből áll, törüld le mind a négyet, semmi sem marad a' huszbúl (közzéteszi Mészöly Gedeon 1929: 60).

Levelezésekben, emlékversen füzetekben elő-előbukkan az *Írta, aki írta,/ A tollat nem bírta,/ Ha a tollat bírta volna, / Biztos' szebben írta volna* formula. A nehézkesen író személy ezzel mentegeti magát a csúnya betűkért, esetleg a fogalmazási hibákért. Le-vélkezdő sztereotípa folklorizálódott változataként ismert a *Kelt levelem kovász nélkül;* a *Kedves szüleim,/ Fázna a füleim,/ Küldjenek sapkát,/ Csókolom a macskát* formula. Vaskos humort tartalmaz az *Irom levelem a kútnál,/ Csókold meg a s...m a ly...nál.*

Az íráshoz, az írott szöveghez az évszázadok során *hiedelmek* kapcsolódtak. A hírt hozó levél érkezését ugyanúgy előjelek előzték meg, mint egyéb fontos eseményt. Ha szá-ka csörög az udvaron, levél vagy vendég érkezik – tartották Abaúj, Tolna, Heves megyé-ben. Ha az ember a tenyerén bolhát fog, levelet kap – mondták Zemplén, Tolna, Heves megyében. Ha valaki a bal könyökét üti meg, levelet kap rossz hírrel. Ha a jobb karját éri ütés, a levél jó hírt tartalmaz. S levelet hoz a postás annak is, aki álmában szánt

(Verebélyi K. 1998: 108, 143, 155, 171, 198, 207, 323). A fronton *levelet kap a katona, ha felette egymásután három srapnel repül el, de egy sem explodál* (Szendrey Zs. 1916).

Ha viszont valaki évés közben olvas, akkor a jövődöbelije *bolondos* lesz. (Szatmár megye. Verebélyi K. 1998: 14). Ha valaki papírral törli le az asztalt, veszekedésre kerül sor a házban. (Zemplén megye. Verebélyi K. 1998: 103).

Külön csoportba gyűjthetők azok a szövegek, amelyek a különböző felirattípusokat pellengérezik ki.

A „magyar régiségek és furcsaságok” könyvében Trócsányi Zoltán több, kuriózumnak számító feliratot gyűjtött össze (Trócsányi Z. 1924). Ezek közül kettőt választottunk ki. Az egyik a Gömör megyei Héth nevű település templomának tornyán volt olvasható, a következőképpen:

*Ezerhétszázhetvenhétbe
Épült ez a torony Héthbe
Héthy uram idejébe.*

A másik felirat a torockószentgyörgyi Thorockay család billikomáról származik. Az edény az 1850-es években még használatban volt. Kókuszdióból készült, ezüst talpa volt, s fél kupa italt fért bele.

*Aki tizenkét ilyennel megiszik
Megrészezsik.*

Feliratok kerültek az egyéb épületek bejáratára is. 1925-ben Szendrey Zsigmond két kocsmafeliratot tett közzé (Szendrey Zs. 1925: 179). Az első a kocsmá italainak minőségét reklámozza, a másik moralizáló vers, – akárcsak a fenti torockói felirat – a mértékletesség betartására ösztönzi az italozókat:

*Na komám, ha jót akarsz:
inni ide gyere hát,
ilyen pálinkát, tudom,
nem ivott öregapád!
(Dunaföldvár)*

*Ballagj haza, tíz az óra,
ilyenkor van itt záróra,
foroghat a világ veled:
becsületes a te neved!
(Budapest, Hajnal utca)*

Adomázás közben gyakran, a szakirodalomban szórványosan bukkannak fel a tréfás feliratok. A tréfás sírfeliratokat a szakirodalom a *nevetőfejfa-költészet* néven tartja számon. (További irodalom: Erdész S. 1977, Seres A. 1984: 347–348, Duka J. 1995: 279–285, B. Kovács I. 1994: 524–525.) A komikus hatás a következő jellegzetes forrásokból termelődik: a rímjáték, a halott nevének konnotációi, a halál okának és körülményeinek megnevezése, a temetés költészetének stílusparódiája (Szendrey Zs. é. n.: 347). A tréfás sírfeliratok

gyűjtésének kezdetén a kutatók remélték, hogy előbukkannak e költészet tárgyi bizonyítékai, a sírjelek is. Kiderült azonban, hogy a tréfás sírfelirat írásban nem, csupán a szájhangományban, illetve annak lejegyzett változatában fordul elő (Erdész S. 1988).

Az alábbi feliratot Luby Margit tette közzé Szatmárcsekéről, 1927-ben:

Itt nyugszom én Fábián Julcsa

Siromon virit a sóska

Éltemben sokat próbáltam

De még ilyenre nem találtam

A következő felirat Kisnaményből származik, 1869-ből:

Czubor János míg élt

Mindig lovat cserélt

De egyszer egy herélt

Ugy megrugta

Itt van nyugta... (Luby M. 1927: 205).

Kissházy József 1932-ben *Nevetős fejfák* címmel jelentetett meg válogatást a sírfelirat költészetből. A versek eredetét az alcím leplezi le:

Irt a kántor úr

Rettentő bánatból.

Kántordíj 30 krajcár.

Ebből gyűjteményből származnak az alábbi versek:

Itt nyugosznak azon

Istenben boldogult

Lelkek, akik a fa-

Luban élnek.

Itt nyugszik Pu-

Ki János, hu-

Szonöt éves

Rászakadt a méhez,

És illetéknépen

Ütötte őt képen

A mester gerenda

Áldás poraira!

Gyalu Pálnak hittak engem,

100 koporsót készítettem.

A százegyedikben

Magam fekszem itten.

*Itt nyugszik Kis Julis-
Ka, élt 6 évet,
Mehalt sorvadásba,
Hét éves korába.
Gyermeki szeretettel
Faragta a nagyatyja.*

*Itt nyugszik egy
Szép virágszál,
Kit korán letört
A halál,
Élt 82 évet, mint hajadon (Kissházy J. 1988).*

Szendrey Zsigmond tréfás kocsmá-, bolt-, templom- és szentképfeliratokat gyűjtött össze. A Tolna megyei lakói öntudatosan helyezték el kocsmájuk falán a következő feliratot: „Ozora nagyközség, mint erkölcsi testület kocsmája”. Vándorló falucsúfoló szerepét töltötte be az alábbi koholt boltfelirat:

*Ide nézz Marha
Húsárulás*

A Koburg hercegség egyik kastélyában a tükör keretén állítólag a következő felirat volt olvasható:

*Rántsđ ez superlátot,
nézd, kit szemed lát ott,
ékes, deli, szép-e,
avagy szája tátott (Szendrey Zs. é n.: 344).*

Következtetések

A folklór gyakran reflektál az írásra, az írás tárgyi kellékeire és gesztusaira. A motívumok három beszédmódban jelennek meg. Az esztétikai beszédmód az írást a poétikai-stilisztikai kifejezőeszközök közé emeli. A proverbiumok az oralitáshoz és az íráshoz szociális jelentéseket rendelnek hozzá. A komikum az oralitás, a paraszti világ felől teszi neveltségessé az írott nyelv körmönfontosságát, az írástudók mesterkélt viselkedését.